

stellulae in coelo faciunt *viam lacteam*). Comenius pataki munkatársai tehát a hegyaljai és bodroγκözi nép száján is használt szóval élnek a *tejtüt* tükörszó helyett (vö. Magyar Tájszótár: 2: 23 és Szikszai Fabricius: *Via lactea, Calaxia* — Ország vta az eghen 2).

Bakos József

Fórozás. Zsoldos Jenő, a magyar szavak történetének fáradhatatlan bűvára nemrég a *fórozás* 'fuvarozás' főnévre közölt eddig ismeretlen adatot 1633-ból (Nyr. 89: 490). A szó keletkezését illetően Zsoldos lehetségesnek tartja, hogy a *fórozás* <: *fóroz* 'fuvaroz' <: *fór* 'fuvar' szóképzési sor *fór* tagja a német eredetű *forspont* 'előfogat' alapján jött létre némileg ahhoz hasonló módon, ahogyan a német *vorgeben* 'előnyt ad' igekötőjére visszavezethető magyar *fór* '<sportban, játékban stb.> előny' kialakult (erre vö. Horger: NNy. 3: 157; Kiss: MNy. 51: 343). E feltevésnek Zsoldos szerint bizonyos kronológiai nehézsége van: a *forspont* jelenleg ismert legkorábbi előfordulása 1697-ből, tehát a *fórozás*-énál 64 évvel későbből származik. — Zsoldos Jenő valójában értékesebb, fontosabb adatot talált 1633-ból, mintsem gondolja. A *fór* 'fuvar' ugyanis nem más, mint a köznyelvi *fuvar* dunántúli alakváltozata (l. MTSz. *fuvar, fuvaros, fuvaroz* a.; EtSz. 2: 609—610 *fuvar* a.). A *fuvar* családjára a SzófSz. 1779-ből, Szíj Rezső (MNy. 58: 503) pedig 1775-ből mutatta ki a legkorábbi adatot. Zsoldos Jenő adatának felhasználásával a szócsalád életének kezdetét 142 évvel korábbra, 1633-ra tehetjük.

Kiss Lajos

Fórozás. Zsoldos Jenő a Magyar Nyelvőrben (89: 490—1) nemrég igen értékes, eddig ismeretlen adatot közölt a *fórozás* 'fuvarozás' szóra. A *fórozás, fóroz* származékok alapszavának eredetét illetően az a véleménye, hogy a *fór* 'fuvar' szó a régi nyelvi *forspont* szóból történt elvonás eredménye. Saját szavait idézve: „Egy bizonyos, a német *vor* idők folyamán két ízben szabadult fel *fór* alakban önálló magyar életre: talán a XVI—XVII. század fordulóján 'fuvar', a XIX. század közepén 'előny' jelentésben” (i. h.).

A Magyar Nyelvjárások Atlaszában kérdőívében megtalálható *fuvar* szavunk is. A térkép adatai egyértelműen azt mutatják, hogy a *fór* alak (*fuor, fuor, fuor, fuor, f^uór* stb. hangtani változatokban) az úgynevezett nyugati nyelvjáróterület jellemző adata, tehát azé a területé, amelyen az ó fonéma *uo* típusú nyitódó kettőshangzóban realizálódik. Ennek a területnek nagy részén vagy csak a *fuor* típusú alak él, vagy ez a főváltozat a *fuvar* mellett. Kelet felé haladva a Veszprém, Somogy, Tolna, Baranya megyei kutatópontokon egyre ritkábban jelentkezik egy-egy *fór* alak az általános *fuvar* mellett, s a Duna vonalát sehol sem közelíti meg. Lényegében hasonló szóföldrajzi kép rajzolódik ki a MTSz. és az ÚMTSz. adataiból is.

A felsorolt szóföldrajzi tények alapján a Zsoldos Jenőénél valószínűbb magyarázat is lehetséges a *fór* szó eredetét illetően. Szerintem a *fór* alak a *fuvar* szónak a nyugati nyelvjáróterületen keletkezett hangalakbeli változata. A szó minden valószínűség szerint német nyelvjárási *fuor, fuor* alakban került át nyelvünkbe. Ez az alak — alkalmazkodva az artikulációs bázishoz — a nyugati nyelvjáróterületen kettőshangzó (*fuor, fuor* stb.) ejtésben honosodott meg, más területeken pedig hiátustöltő betoldásával (*fuvar, fuvar*), esetleg a nélkül (*fuor*) (vö. Nyatl.) vált általánossá. (Erre a magyarázatra részletesebb kifejtés nélkül utal az EtSz. is.) Dunántúl középső részeire a *fór* alak valószínűleg a nyugati területekről vándorolt át.

A *fuvar* : *fór* alakok között tehát lényegében olyan viszony van, mint az *üveg* : *üög*, *süveg* : *süög* alakpárok tagjai között, amelyek Dunántúl nyugati részein ma is egymás mellett élnek, bár közülük a rövidebb változat ma már jóval ritkább, mint a *fór* alak.

Imre Samu

Körte. Kőhegyi Mihály adatokban gazdag közléséhez kívánok kapcsolódni néhány szóban. Kiegészítésül és azért, hogy lássuk, mennyire szétágaznak nyelvünkben az azonos szóval kifejezett rokon fogalmak, a szemlélet hasonlatossága hogyan működik népünk névadó készségében.

Lucsikörte. 'Az erdeifenyő (*Pinus silvestris* L.) toboza' Alsómocsolád (Baranya m.). A történeti Zselicség (lásd Györffy: TörtFöldr. 1: 247) véleményem szerint összeesik az erdeifenyő Mecsek vidéki őshonos elterjedésével. Hegyháti magyarságunk használta e szót, amelyet az iskolázás, az erdei munkákban való részvétel útján kiszorított a *toboz* 'fenyőtoboz' értelemben (vö. Grétsy: MNy. 1959: 367–8). A névadás a körtéhez való hasonlóságon alapszik. Ma már csak az idősebb korosztály ismeri, inkább kikérdezésre közli.

Ezzel kapcsolatban a láncos óra „körte” súlyához szeretném hozzáfűzni, hogy a múlt század végén közkedvelt és elterjedt a németországi Feketeerdőben háziiparosoktól származó kakukkos óra súlya igen gyakran a lucfenyő (*Picea Abies* [L.] Karst. = *P. excelsa* [Lam.] Lk.) hosszúkás tobozát utánozta, amely azonban a szemléletben a közismert körtealakot nem kelthette fel. Itt a szemlélet már átvitt, távolabbi, nem közvetlen.

Dobókörté. 'A botlódrótos akna megsemmisítésére szolgáló eszköz. 20 m-es erős zsinórra kötött, végén vaskarmokkal ellátott fakörte'. Célja az volt, hogy az ellenség által botlódrótos aknával telepített területre bedobva, majd a zsinórnál fogva a dobó felé húzva a vaskarom a botlódrótba beleakadjon, s az aknát úgy robbantsa fel, hogy a holtterben fekvő támadóban kárt ne tegyen, viszont az aknamezőn biztos utat nyisson. A nevet a háború alatt a bajai utász zászlóaljnál ismertem meg. Kőhegyi Mihály adata alapján feltehető, hogy a bajai és Baja környéki származásúakból is álló zászlóaljnál a névnek népi eredete volt.

Lucsi. A lucsikörtéről írt pár soros mondanivalóm társításaként szeretném bemutatni *lucsi* szónkat. Kniezsa SzlJsz. I/1: 318–9. lapján tárgyalja szavunkat tüzetesen, s bizonyítja, hogy mai *luc* ejtése olvásási hibából keletkezett, s a növénytani-erdészeti irodalom útján terjedt felülről a nép felé.

Baranya megye hegyháti területén, a régi Zselicségben (Györffy: TörtFöldr. 1: 247) a *Pinus silvestris* L. kutatásom szerint őshonos. Őshonos fafajnak népünk előtt ismertnek kellett lennie, földrajzi névadásában nyomot kellett hagynia. Hogyan nevezték, illetőleg nevezik ma az *erdeifenyő* növénytani névvel ismert fajtát? A hegyháti magyarság és a mai Zselicség néven ismert terület magyar lakossága előtt volt ez ismerős. A lakosság *lucsi* néven nevezi. Sajnos, az elnevezés erősen visszaszorulóban van, szinte röstellik. Kiszorítja az erdészeti szaknyelv szolgál fordítású *erdeifenyő* elnevezése.

Ma e fafaj meglehetősen visszaszorult. Ennek oka szintén az erdőgazdálkodásban keresendő. A *Pinus silvestris* L. mint nem sarjadó, tehát sarjrol fel nem újítható fafaj teret veszített a sarjadó lomblevelűek elől, különösen a XIX. század végétől, amikor a sarjerdő-gazdálkodás terjedni kezdett az erdőradalmakban. Újabban az okszerű erdőgazdálkodás megint visszaadta létjogosultságát, s területét növeli.

Földrajzi neveink szerte őrzik a Hegyháton egykori elterjedését. Bakonya 1855: *Lutsi* ~ *Lucsi* — szó BmK. 11; Meződ 1866: *Lutsi* BiU. 533; Kaposszekeső 1860 k.: *Lutsierdő* — e BiU. 326, 1870 k.: *ua.* BiU. 327; Ibafa 1865: *Lucsi hegy* — sz Kszb., 1964: